Iulia Mărgărit

„MILCOVUL, FRONTIERĂ LINGVISTICĂ ? (O PROBLEMĂ *DE* DIALECTOLOGIE ŞI *DE* LIMBĂ LITERARĂ)”

1. Punctul de plecare al intervenţiei de faţă îl constituie vechea polemică dintre Ion Gheţie şi Paul Lăzărescu în jurul regionalismelor din romanul *Viaţa la ţară* de Duiliu Zamfirescu, de care s-a ocupat, mai întâi, primul dintre polemiştii amintiţi.

Reluăm aceeaşi problemă, propunându-ne o reevaluare a punctelor de vedere susţinute de fiecare dintre lingviştii citaţi, prin respingerea categorică a argumentelor celuilalt.

2. Într-un articol din 1977 (47–55), Ion Gheţie urmăreşte „termenii regionali” şi semnificaţia acestora, ca prezenţă, în volumul *Viaţa la ţară* de Duiliu Zamfirescu. Demonstrând că acţiunea se petrece într-un spaţiu uşor de identificat, moşia Ciulniţei din Câmpia Bărăganului, între reperele Călăraşi şi Slobozia, în epoca premergătoare războiului de independenţă, se apreciază că, în scopul realizării culorii istorice şi a celei locale, scriitorul face apel la elementele lexicale caracteristice graiurilor munteneşti (de răsărit), pentru perioada respectivă. Drept urmare, Ion Gheţie prezintă o listă „a celor mai reprezentative şi, în acelaşi timp, a celor mai sigure cuvinte munteneşti întâlnite în roman”: *ăla, ăsta, barză, burtă, cimitir, ciupi, cizmă, cârciumă, cârciumar, coşciug, curte, ginere, înjura, noroi, pepene, pisic, porumb, praf, prună, puţ, scuipa, unchi, zăpadă* (p. 48).

Pe lângă regionalismele munteneşti, se semnalează şi un număr „la fel de mare” de termeni cu circulaţie moldovenească: *bostănărie* „cultură de pepeni”, *buhai* „taur”, *ciubotă (ciobotă)* „cizmă”, *ciubotar* „cizmar”, *corhană* „coastă de deal”, *criş* [în. expr. *el, crişu'*] „bogatul, fericitul”, *crâşmă* „cârciumă”, *dară* „da”, *duducă* „domnişoară”, *ghiduş* „poznaş”, *horbotă* „dantelă”, *jitar* „paznic de câmp”, *matale,* pronume de reverenţă, *mătăhăi* (vb.) „a umbla de colo-colo”, *sicriu* „coşciug”, *sudoare* „transpiraţie”, *tureatcă* „carâmb”, *ţintirim* „cimitir”, *ţâncărie* (fig.) „mulţime de copii”, *zăplaz* „gard” (*ibid.*).

Explicaţia acestei „curioase fuziuni” de muntenisme şi de moldovenisme, în limba unui roman cu acţiunea localizată în părţile răsăritene ale Munteniei, nu este tocmai simplă, după cum demonstrează Ion Gheţie. Potenţiala invocare a provenienţei scriitorului dintr-o zonă-limită de interferenţe dialectale moldo-munteneşti (născut la Râmnicu Sărat din părinţi putneni şi petrecând copilăria la Focşani, regiune care ar coincide cu aria lingvistică reprezentată în roman şi al cărui grai i-ar fi fost familiar) nu constituie un argument satisfăcător pentru Ion

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

Gheţie. De aceea, el susţine că romancierul, în mod deliberat, utilizează un cod lingvistic „mixt", fiind vorba de o atitudine programatică, explicabilă prin contextul cultural al epocii de formare a limbii literare. Acţiunea romanului corespunde perioadei în care se definitivaseră normele limbii literare pentru fonetică şi morfologie, dar nu şi în domeniul vocabularului. „Eliberaţi" de interdicţiile latiniste, după 1880, scriitorii se orientează către „tezaurul limbii populare". Convingerile lui Duiliu Zamfirescu în problema în cauză s-ar reflecta în structurarea lexicală a romanului, deoarece vocabularul variantei culte a limbii, în viziunea autorului amintit, trebuia să se constituie, într-o *koiné*, prin asimilarea elementelor din ambele provincii ale vechiului regat, mai puţin din cele de peste munţi, „îngustând, în mod evident, baza dialectală a limbii noastre de cultură" (Gheţie, *op. cit.*, 52). În acest fel s-ar explica şi absenţa vreunui răspuns din partea autorului la reproşul lui Titu Maiorescu: „Ce caută moldovenismele specifice în dialogul oamenilor ? [...] Acestea trebuie schimbate în formele obicinuite în Valahia!" (Bucuţa 1937, 348). Fapt semnificativ, „deşi scriitorul asculta cu sfinţenie sfaturile maestrului", în acest caz „s-a făcut că nu aude" (Gheţie 1977, 50), atitudine repetată şi după publicarea vol. al II-lea al ciclului, *Tănase Scatiu*. Procedând similar, romancierul primeşte acelaşi reproş „Jigneşti, fără nici un folos, impresia bucureştenilor" (Bucuţa 1937, 352).

2.1. Câţiva ani mai târziu, dintr-o perspectivă diferită, dialectologul Paul Lăzărescu (1983, 3–11) redeschide discuţia în jurul aceloraşi termeni regionali din *Viaţa la ţară* de Duiliu Zamfirescu, definind-o „o problemă între dialectologie şi limbă literară" (= subtitlul articolului). Plecând de la concluzia lui Ion Gheţie că moldovenismele din romanul cercetat reprezintă o „eroare" deliberată, explicabilă prin opiniile „arbitrare" ale autorului asupra limbii literare, Paul Lăzărescu îşi propune să dovedească, pe baza materialului cules în anchetele pentru ALRR-Munt. şi Dobr., că lexemele moldoveneşti semnalate sunt curente în regiunea în care se desfăşoară acţiunea romanului, chiar dacă pentru Ion Gheţie (1977, 49), Milcovul pare a funcţiona ca „o frontieră lingvistică", dincolo de care „ar fi să pierdem timpul încercând să înregistrăm vreunul din termenii moldoveneşti mai sus citaţi"[1]. Pentru Paul Lăzărescu realitatea lingvistică surprinsă în anchetele pentru ALRR- Munt. şi Dobr. rămâne argumentul decisiv. Deja, într-un articol din 1975 (121–142), el arătase că isoglosele termenilor moldoveneşti coboară în Muntenia mult mai la sud decât se credea până la acea dată, că teritoriul delimitat de oraşele Râmnicu Sărat – Brăila constituie centrul unei zone de tranziţie pentru graiurile moldoveneşti şi cele munteneşti, unde se întâlnesc majoritatea isogloselor caracteristice celor două subdialecte, că zona respectivă nu se poate delimita strict, dar ea se extinde mult spre sud, deci şi în Ialomiţa, ţinut în care se petrece acţiunea romanului.

[1] Referindu-se la zona moldovenească de la hotarul cu Muntenia, Ion Gheţie (1977, 50) recunoaşte prezenţa unor elemente munteneşti (v. *infra* 2.4.), determinând crearea unui grai de tranziţie. Întrebarea firească este de ce nu admite caracterul bidirecţional al fenomenului?

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

Confruntând lista celor 20 de moldovenisme, alcătuită de Ion Gheție, cu realitatea dialectală, Paul Lăzărescu elimină termenii *criş* şi *corhană*[2], în opinia sa, specifici Făgăraşului de unde erau personajele care le întrebuințează, restul reprezentând elemente curente în nord-estul Munteniei, mai ales în vorbirea bătrânilor. El susține că limba personajelor lui Duiliu Zamfirescu nu ar fi o limbă „artificială", creată de autor, de altfel, un excelent cunoscător al graiului local. Acesta nu a încălcat codul romantic, după care exprimarea literară trebuie să se regionalizeze în cazul personajelor şi al locurilor reprezentând perimetre speciale ale teritoriului național, dimpotrivă, şi l-a asumat cu strictețe. Am adăuga în plus că romancierul foloseşte chiar particularitățile fonetice şi morfologice pentru individualizarea personajelor, consecvent fiind notate rostirile munteneşti: *furişe, grije, tuşe, uşe*, formele cu labialele palatalizate *chept* „piept", *ghici* „bici", ori construcțiile verbale specifice zonei: *(l-)am alesără, (l-)am numitără* sau nominale (substantiv precedat de particula *alde*): *alde naşu-său, alde Scatiu*. La un moment dat, D. Zamfirescu introduce chiar un comentariu dialectologic pertinent, ceea ce atestă o temeinică stăpânire a vocabularului dialectal sub multiplele sale aspecte:

„– Dumnealui e boierul dumitale?" întrebă unul din preoți pe Saşa, arătând pe Matei.

Ea nu pricepu deocamdată. Conu Dinu râdea de înțelesul moldovenesc al frazei şi spuse preotului cine era unul, cine era altul. Saşa se făcu roşie (Duiliu Zamfirescu, Viața la țară. Tănase Scatiu, Ediție îngrijită şi prefață de G. C. Nicolescu[3], 1957, 131).

2.2. În replică, Ion Gheție 1985, 73–76 reia, cu insistență, aceeaşi idee referitoare la „prezența, aparent pradoxală (uneori şi în dialoguri) a moldovenismelor într-o operă a cărei acțiune se petrece undeva în fostul județ Ialomița, aşadar în Muntenia", contravenind „flagrant cu o prescripție a codului literar realist (moştenită de la romantici), şi anume cu respectarea prin limbă a culorii locale a narațiunii". Originea scriitorului dintr-o regiune de tranziție (Vrancea), unde coexistă particularitățile (de limbă) moldoveneşti cu cele munteneşti nu explică „în mod satisfăcător neobişnuita structură a vocabularului *Vieții la țară*. Nici posibila existență, în puncte izolate, a unor moldovenisme în estul Munteniei nu oferă cheia de rezolvare a problemei". Ion Gheție reafirmă aceeaşi poziție din articolul anterior, deoarece, în cazul scriitorului discutat, „e vorba de amestecul deliberat al

[2] Observație ciudată şi neîntemeiată, întrucât după DA, SDLR (pentru a limita atestările) *criş* cunoaşte ca arie de răspândire Moldova; pentru *corhană* DA indică Moldova, Bucovina, Transilvania de nord (nicidecum zona Făgăraşului!), iar SDLR „est". Anchetele dialectale din ultimul timp confirmă termenul chiar în Vrancea: cf. ALRR–Munt. şi Dobr., fişa a şasea nenumerotată în caietul de sat /pct. 722, 723; TDM II, 427, pct. 724: *Luam apă peste* ***corhană*** *aşa* (Jitia, jud. Vrancea). Familia lexicală a termenului, cu multiple atestări în Vrancea, Prahova, Argeş atestă poziția acestuia în vocabularul din Muntenia: *corhăni* „a rostogoli buştenii pe *corhană*" TDM II/pct. 706, 708, 721; AFLR /pct. 676, 677; *corhănire* „acțiunea de a *corhăni* buştenii" Gl. Munt./pct. 708; *corhănitor* „muncitor forestier care *corhăneşte* lemnele" Gl. Munt./pct. 676.

[3] Toate citatele din cuprinsul expunerii sunt preluate din ediția menționată.

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

cuvintelor munteneşti şi moldoveneşti de către o persoană care punea în opoziție «limba vie a Țării Româneşti [=Vechiul Regat] şi limba dialectelor», adică vorbirea din celelalte regiuni ale Dacoromaniei (Transilvania, Banatul, Bucovina) şi care păstra convingerea că din această «limbă vie» avea să rezulte «printr-un prodeceu de eliminare, limba clasică a românilor»" (*ibid*., 73). În plus, Ion Gheție aduce o probă care, în opinia sa, „confirmă în mod decisiv" justețea propriei teorii, fiind de natură să încheie discuția: „Dacă Duiliu Zamfirescu a aspirat să realizeze o *koiné* prin integrarea cuvintelor moldoveneşti şi munteneşti, atunci este firesc ca această sinteză lexicală particulară să se regăsească şi în limba altor lucrări ale sale, a căror acțiune nu se plasează în Ialomița, ci în alte zone ale teritoriului dacoromânesc" (*op. cit.*, 74). Drept urmare, el alcătuieşte o cuprinzătoare listă de moldovenisme, care, alături de muntenismele identificate în surse suplimentare, probează faptul că „scriitorul acționa în virtutea unor convingeri prealabile asupra rolului pe care trebuia să-l joace «limba vie a Țării Românești», în constituirea vocabularului limbii beletristice româneşti" şi că „în *Viața la țară*, prezența moldovenismelor trebuie privită în acelaşi fel şi nu ca împrumut în graiul ialomițean" (*ibid*.).

2.3. Întrucât, în privința vocabularului dacoromân sudic, Ion Gheție oferă o listă minimă de muntenisme „cele mai sigure" (v. *Dialectologie*, 170), dar, în mod fatal, intrate în limba comună şi, prin urmare, prezentând un coeficient de reprezentativitate nul, considerăm că această listă s-ar putea extinde prin simpla confruntare a elementelor lexicale din *Viața la țară* (şi *Tănase Scatiu*) cu Gl. Munt. şi cu fondul documentar al unui proiectat *Dicționar dialectal al graiurilor munteneşti* (în curs de elaborare). Identificarea de noi termeni, prin compararea celor două surse, pune în evidență, pe de o parte, caracterul lor dialectal, respectiv muntenesc, ca realitate lingvistică binecunoscută de către scriitor, pe de altă parte, conservarea lor până în epoca actuală, de interacțiune continuă limbă literară / graiuri. Nu întotdeauna termenii din cele două izvoare au acelaşi statut morfologic, prin forța lucrurilor. Cu toate acestea, considerăm comparația relevantă, pentru că ei se înscriu în aceeaşi familie lexicală, provin din Ialomița sau din zone limitrofe şi atestă cunoaşterea lor de către scriitor.

arman s.n. „arie (la treieriş)" p. 88: *Saşa fu întâmpinată de vătaful de la* ***arman*** 57; cf. ALRR–Munt. şi Dobr., III, MN, h. 319/pct. 736, 739, 823, 871–881, 887, 892, 892, 894, 896, 897, idem, V, chest. 2053/pct. 778; chest. 2057/pct. 777, 780: *Să treiera cu caii* ***în arman*** /pct. 777;

astupă vb. „sufocă": *Îndată ce s-a culcat jos, îl* ***astupă*** *tusea* (p. 10); cf. ALRR-Munt. şi Dobr., I, h. 62/pct. 767-769, 771-777, 779, 781, 784-787, 792-810, 814, 818-821; Gl. Munt. s.v. *astupătură* „astmă";

buriu s.n. „butoi": *Se duceau la căruță în care era* ***buriul*** *cu apă* (p. 83); cf. ALRR-Munt. şi Dobr., II, h. 238/pct. 682, 687, 752, 756, 881; h. 374/pct. 712, 714, 724, 735, 736, 739; TDM III /pct. 858; AFLR/pct. 743: [La mort] *pisica o bagă într-un* ***buriu*** /pct. 743, Valea Muşcelului, com. Pătârlagele, Buzău;

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

ciocan s. „ştiulete dejghiocat de boabe; cocean”: *Puse dopul de* ***ciocan*** *de porumb* (p. 107); ALRR–Munt. şi Dobr., III, MN /pct. 721, 735, 754, 873, 842, 845, 858, 859, 863, 871; AFLR/pct. 735, 738, 745, 746, 748: *L-am şi curăţat* [porumbul, ca boabe] *du pă* ***ciocan*** (pct. 735, Odăile, Buzău); *Adunăm cenuşa de iarnă dă la* ***ciocani*** *din ăştia dă porumb* (TDM II, 619, pct. 736, Murgeşti, Buzău);

chiloman s.n. „petrecere zgomotoasă, terminată cu scandal”: *Cea mai mică petrecere în casa lor se sfârşea cu beţie, cu lăutari şi* ***chiloman*** (p. 282); cf. TDM III, 799, pct. 846; AFLR /pct. 881, 891, 898: *Alde naşu-su i-a scos p-alde fină-su la nuntă şi atunci să termena* ***chilomanu*** *duminică seara* (pct. 846, Căzăneşti, Ialomiţa);

chiler s.n. „încăpere sau anexă mică la casă pentru provizii; cămară”: *Se rezemă cu mâinile de uşorii* ***chilerului*** (p. 107); cf. ALRR-Munt. şi Dobr., IV, h. 171/pct. 880, 881; Gl. Munt. /pct. 808; TDM I, 372, pct. 777: *S-a umplut casa, în sală, la* ***cheler****, în loc să-i zică în sală, cum să zice la noi,* ***cheler*** (pct. 777, Plosca, Teleorman);

halima „poveste, istorie”: *Aş vrea să ştiu de ce n-a venit Scatiu?* [...] *E o* ***halima*** *întreagă* (p. 133); cf. Gl. Munt. /pct. 870 s.v.;

iminei s.m. pl. „încălţăminte din postav”: *În curte se jucau copiii în* ***iminei*** (p. 95); cf. Gl. Munt./ pct. 730, 774: *Tata îmi luase o pereche de* ***iminei*** *să-i am de duminicit, când mergem la biserică* (pct. 730, Siriu-Băi, com. Siriu, Buzău);

năsălnie s.f. „năsălie”: *Cei patru flăcăi, ce duceau* ***năsălnia,*** *se schimbau cu alţii patru* (p. 67); cf. Gl. Munt. s.v. *năselnic*: *Cu sicriu-l punea* [pe mort] *pă* ***năselnic****, îi punea acolo un aşternut frumos sau covoraş* (pct. 733, Mihăiceni, com. Ciorani, Vrancea). Se cuvine să subliniem că *năselnic* a fost atestat în Vrancea, ţinutul de unde este originar Duiliu Zamfirescu.

Menţionăm câteva expresii, dintr-o listă mai lungă, specifice ariei sudice:

a da boala în cineva [mai ales în imprecaţii] „a pieri, a dispărea”: *To, cotei!* ***Dar-ar boala****-n voi!* (p. 83); *Alta* [oaie] *a fătat tot neagră! of, găsi-le-ar,* ***dar-ar boala*** *peste ele!* [oaia şi mieluţa] (TDM, III, 786, pct. 846, Căzăneşti, Ialomiţa).

a şedea ruşine „a fi regretabil; a fi ruşinos”: ***Şade ruşine*** *să afle lumea că faci camătă* (p. 255); v. Gl. Munt. s.v. *şade*: *Dacă-i zic noru-mii „fă, iete fă,* ***şade ruşine****, că cu rochia scurtă, fă, ruşine, fă!”* (TDM, III, 777, pct. 844, Bărcăneşti, Ilfov).

a ţine de rău (pe cineva) „a admonesta, a certa”: *În loc* ***să mă ţii de rău*** *că am făcut o faptă rea, tu găseşti că am făcut bine* (p. 241); cf. Gl. Munt. s.v. *rău* **2.**: *Mama mă* ***ţinea de rău****, vorbeam cu băieţii, însă nu mă lăsa să iau pă care-mi place* (pct. 843, Grădiştea, fostul jud. Ilfov).

2.4. Limba operelor lui Duiliu Zamfirescu corespunde realităţii lingvistice, fără să fie un *mixtum compositum* scriitoricesc. Personajele sale vorbesc în modul cel mai firesc graiul din estul Munteniei, cu puternice infiltraţii moldoveneşti, fapt pe care l-a recunoscut, chiar dacă numai unidirecţional, însuşi Ion Gheţie (1977, 50: „[Duiliu Zamfirescu] este moldovean, dar unul din moldovenii originari din

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

părțile sudice ale provinciei, unde se vorbea un grai de tranziție, moldovenesc în fond, dar prezentând numeroase infiltrații muntenești") și l-a demonstrat Paul Lăzărescu, pentru aria muntenească. Meritul romancierului stă în capacitatea de a fi cunoscut temeinic graiul ținutului natal și al celor limitrofe, prin propria biografie, pentru ca, pe baza acestor cunoștințe, să-și înzestreze personajele cu limbajul corespunzător locului și epocii în care au trăit, făcând din romanele sale prețioase documente lingvistice. Asemenea izbândă, după Ion Gheție, ilustrează modelul ideal de limbă literară propus de către romancier. Trebuie să subliniem însă că la conturarea unui astfel de ideal, a contribuit și descendența scriitorului dintr-o regiune de confluențe dialectale, corespunzând, în chip firesc, unui virtual construct lingvistic.

2.5. În ceea ce ne privește, apreciem că ambele demonstrații probează fiecare în parte, de pe poziția istoricului limbii literare și, respectiv, a dialectologului, același adevăr: prezența unui vocabular de bază muntenesc cu adaosuri moldovenești. Cele două teorii, susținând aceeași realitate, dar cu motivații diferite, nu se resping, ci, dimpotrivă, se dovedesc complementare.

Opiniile scriitorului asupra limbii literare, sub aspect lexical, convingerile sale teoretice în problema în cauză, ca și cunoștințele sale din domeniul graiurilor din estul Munteniei sunt materializate în roman, pe de o parte, prin expunerea autorului la persoana a 3-a sg. în pasajele expozitiv-narative, pe de altă parte, prin însăși textura dramatică a operei în sens etimologic (de acțiune), realizată prin dialogul susținut de personaje. Urmărirea celor două registre lingvistice ar putea să ducă la o mai judicioasă înțelegere a stadiilor corespunzătoare (limbă cultivată /registru dialectal) din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cât și la cunoașterea unei variante proprii de limbă literară, elaborată prin valorificarea resurselor lexicale specifice graiurilor, în epoca de desfășurare a acțiunii din roman.

Chiar la o lectură rapidă, cititorul surprinde, în limitele aceluiași pasaj sau în pasaje relativ apropiate, perechi sinonimice provenind din cele două arii lingvistice aflate în confluență: Muntenia și Moldova. Cu titlu ilustrativ, selectăm câteva dintre acestea:

După câtva timp ajungeau pe deal în fața ***țintirimului****.*

„– Acuma ne iese în cale strigoiul!"

Mihai se făcu că nu crede.

„– Fetelor, hai să cântăm!"

Deschiseră gura câteșipatru și începură a răcni. Ochii însă le erau țintiți fără voie pe zăplazul.... ***cimitirului*** (p. 84);

Când puseră mâna ***pe sicriu*** *ca să-l coboare în groapă, chipul mame-sei îi apăru pentru cea din urmă oară. Voiră să-l ia de-acolo. El însă se rugă să-l lase până la urmă. Dar când văzu* ***coșciugul*** *în fundul groapei își acoperi ochii* (p. 69);

Aceasta era starea lucrurilor în ***cămară*** [unde coana Profira „boteza" rachiul], *când intră Scatiu. El se rezemă cu mâna de ușorii* ***chilerului*** *și se uită înăuntru* (p. 107).

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

Nu credem că prezența cuplurilor sinonimice în fragmentele citate s-ar datora întâmplării. Dimpotrivă, am aprecia că scriitorul practică deliberat diversificarea vocabularului pe baza resurselor dialectale, lăsând să se înțeleagă că prin selectarea acestora se evită monotonia lingvistică datorată repetiției, iar cuplurile sinonimice permit evitarea acesteia[4]. Neîndoielnic, scriitorul a reflectat asupra acestui aspect ca formă de îmbogățire a lexicului supradialectal prin valorificarea elementelor proprii celor două variante regionale: muntenească şi moldovenească:

Lui Dinu Murguleț toate actele din urmă ale vieții i se păreau vremelnice: măritişul Tincuței, venirea sa la oraş, prefacerea caracterului ***fie-sei****. Încălțămintea lui de acum, când avea picioarele umflate era făcută pe măsura din totdeauna. Negreşit* ***fiică-sa*** *nu se mai ocupa de el* (p. 238–239).

În exemplul menționat, forma muntenească, ca formă etimologică (*fie* < lat. *filia*) este arhaică, prin comparație cu cea moldovenească (un derivat pe teren românesc *fie* + suf. *-ică* < *fiică*), cu şanse de impunere în registrul cult confirmate ulterior, de altfel, ambele apărând în expunerea autorului. Alteori, situația se modifică: variante ale unui termen se întâlnesc în rostirea unor personaje reprezentând nivele culturale distincte (boier/țăran), cu mențiunea că varianta etimologică învechit-dialectală este rostită de către țăran, fapt pe care l-am atribui unei anumite intenții a autorului:

Matei furios puse mâna în pieptul flăcăului.

„–Nu vezi cum se risipeşte grâul? [...] *Maşina huie*[5] *goală de un ceas, iar oamenii* ***beau tutun****”* (p. 82); [...] *Zadarnic istorisea baciul: „Domnul Nae vine la arie târziu, neamțu aşijderea, iar* ***lumea*** *stă şi* ***bea tiutiun****”* (p. 88).

De asemenea, în cazul derivatelor de la aceeaşi bază, elementul regional apare în exprimarea țăranului:

„– Cine crezi c-a aruncat cu apă fiartă-n câine?”

„– ***Bucătărița****, coane!”*

„– Apropo de slugi, coană Aglaeo! Sunt foarte nemulțumit de ele, mai cu seamă de ***bucătăreasă****”* (p. 163).

După citate, se pare că scriitorul indică modelul lexicului muntenesc prin atribuirea acestuia boierilor, în timp ce țăranii, slugile, folosesc variantele moldoveneşti, mai marcat regionale, fapt nu lipsit de semnificație, limbajul emancipat aparținând clasei evoluate cultural. În sensul selectării modelului muntenesc interpretăm modificarea titulaturii unui cunoscut basm, *Motanul încălțat*, impus cu numele moldovenesc al animalului respectiv. Prin rectificare, scriitorul creează o

[4] De fapt, chiar şi Ion Gheție (1977, 50) observase că romancierul se foloseşte de termeni regionali, din necesități stilistice, pentru a varia expresia.

[5] Asupra verbului *vui*, reprodus în varianta fonetică moldovenească, nu extindem observația, de vreme ce el apare repetat în însăşi exprimarea autorului: *De departe se auzea zgomotul maşinii, care, nehrănită de snopi, se învârtea cu o repeziciune straşnică,* ***huind*** *în gol* (p. 81). Adăugăm doar că a fost atestat, recent, chiar în această pronunție (*A venit aşa o* ***huială*** TDM, II, 604, pct. 733, Odăile, Buzău), fapt ce dovedeşte cunoaşterea fonetismului din graiul viu, folosit în partea locului.

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

versiune de titlu muntenească: *Ia mai bine spune lu tata-mare Povestea* ***cotoiului încălțat*** (p. 235). De altfel, uneori, el acordă prioritate graiurilor munteneşti, poate şi pentru conservatorismul lor în fonetică. De foarte multe ori, acolo unde cele două tipuri de graiuri cunosc vocabule distincte, scriitorul optează pentru varianta muntenească. Aşa, de pildă, autorul preferă, consecvent, numeralul colectiv, construit cu pronumele relative *câte*, din subdialectul muntean, în detrimentul celui cu pronumele nehotărât *toți (tustrei)* din graiurile moldoveneşti: *pofti pe* ***câteşipatru*** *preoții* (p. 129); *stau* ***câteştrele*** *în fundul trăsurii* (p. 84).

2.6. Dacă încrucişarea regionalismelor moldoveneşti cu elementele corespunzătoare munteneşti (*norod /popor*; *sudoare / năduşeală*; *a striga / a răcni*, doar câteva dintr-o listă cuprinzătoare), ca un fapt constant, în limba romanului, s-ar explica prin respectarea realității dialectale reproduse (conform „poziției" lui Paul Lăzărescu), în schimb, aşezarea dubletelor sinonimice ori derivative, la distanțe mici, de câteva rânduri, sau în cuprinsul aceluiaşi paragraf, reflectă concepția scriitorului asupra îmbogățirii şi diversificării posibilităților de exprimare în limba literară prin valorificarea vocabularului dialectal. Presupunem că intenția romancierului a fost de a oferi, fără ostentație, un model de asamblare a elementelor lexicale munteneşti şi, respectiv, moldoveneşti, la nivel supradialectal aşa cum le cunoscuse în propriul grai natal, evident la o altă scară. Modelarea variantei culte „prin absorbția elementelor din graiuri" constituie expresia concepției scriitorului asupra componenței lexicale a limbii literare. Din acest unghi şi „poziția" lui Ion Gheție ni se pare pe deplin îndreptățită, deşi fracturată prin separare de realitatea dialectală. În plus, menționăm faptul că în ceea ce se numeşte, de regulă, „limba scriitorului", identificăm anumite subtilități lingvistice din care deducem că acesta nu era nici indiferent, nici neutru, ci preocupat de problema respectivă.

Astfel, în cadrul acțiunii propriu-zise, în dialogul personajelor, materialul lexical cunoaşte o varietate sporită, în funcție de originea eroilor şi de condiția socio-intelectuală pe care aceştia o dețin. Vorbirea lor este adecvată palierului social în care se înscriu. Se poate lesne remarca faptul că boierii vorbesc într-un anumit fel, țăranii într-alt fel, scriitorul însuşi, ca narator (=pers. 3 sg.), se distinge în intervențiile sale expozitive. Chiar în interiorul aceleiaşi categorii sociale apar diferențe de vocabular, determinate de criteriul vârstei, luat în considerație de autor, ca într-un tratat de dialectologie. Acelaşi termen în uzul a două generații se întâlneşte în variante revelatoare. Vocabularul coanei Diamandula, sora boierului Dinu şi mama lui Matei Damian, plecat în străinătate de multă vreme şi aşteptat să revină, este vetust, ca şi personajul, evocând parfumul unei epoci defuncte, când grecismele constituiau apanajul elitelor. Presupunem că autorul atribuie personajelor aparținând acestei categorii de vârstă unele forme verbale desuete, tipice acelei perioade:

„– I-ai telegrafisit?" întrebă ea. Fratele său, evident din aceeaşi generație, răspunde identic: „*I-am telegrafisit*". Probabil, nu fără intenție, autorul imaginează, în continuare, reluarea dialogului, pe aceeaşi temă, pe baza aceluiaşi verb „cheie", de către alte personaje din generațiile următoare. Saşa Comăneşteanu o asigură pe

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

Tincuța, impacientată, de sosirea iminentă a lui Matei, pentru că „*a telegrafiat* că pleacă” (din Italia). La rândul ei, tânăra, obosită de atâta aşteptare, se arată neîncrezătoare, replicând „Sunt trei zile de când *a telegrafiat*”. Saltul lingvistic dintre generații, înregistrat de scriitor, a fost valorificat în roman spre a sugera evoluția limbii, în acord cu evoluția societății, prin achiziția de forme noi, în detrimentul altora căzute în desuetudine.

2.7. Scriitorul notează diferențele în modul de a se exprima, în interiorul aceleiaşi clase, al aceleiaşi generații, şi cu alt scop. Diferențele lingvistice reflectă, în esență, condiția socială reală a personajelor. Tănase Scatiu, ca şi mama acestuia, au pătruns violent, agresând barierele sociale, într-o lume altădată mai puțin permisivă intruşilor din categoria lor. Bagajul lor lingvistic, reflectând un inexistent bagaj cultural, felul lor de a conversa, atestă extracția socială modestă, incompatibilă cu noua clasa socială în care ar dori să pătrundă şi să fie asimilați. Astfel, de pildă, în vizită la stăpânul moşiei Ciulniței, Tănase Scatiu, total lipsit de educație, emite o formulă de binețe mult prea familiară pentru condiția lui de ex-vechil: „Salutare, nene Dinule!” În replică, boierul se revanşează adresându-se coanei Profira care îşi însoțeşte fiul, preluând rostirea acesteia, aidoma slugilor neştiutoare de carte, în intenția de a marca lingvistic stratul social inferior de apartenență şi ascensiunea strict „financiară” a personajului: „Sărut mâna, coană **Prohiro**!” Dinu Murguleț ar fi vrut să reinstaureze distanța dintre familii printr-un comunicat anticipativ de tip moromețian, debutând cu o interjecție frecvent uzitată de bătrână „– **Bre**, anul ăsta fac grâu mult, zise Murguleț, sărutându-i mâna cam din fugă” (p. 32), drept urmare, indezirabilii ar fi trebuit să înțeleagă că îşi va achita datoriile şi că nu va mai trebui să accepte agresiunea lor comportamentală, familiarismele impertinente tratând-o pe vizitatoare în conformitate cu perspectiva („sărutându-i mâna cam în fugă”).

Îmbogățiți de dată recentă, uzurpatori asidui ai boierilor de neam (Dinu Murguleț), prin potențialul lor economic în ascensiune, Tănase Scatiu şi coana Profira acced într-o altă clasă socială ca instruşi. Lingvistic, obârşia lor subculturală transpare la tot pasul, în exprimare şi în comportament, confundându-se cu servitorii de care dispun. Coana Profira îşi compătimeşte fiul „ghetu băiat” şi comentează, binevoitoare, studiile lui Matei Damian, evident, exprimându-se dialectal: „aracan de mine, maică, da tot învață!”, când sunt de față boierii. În absența acestora, devine critică, penalizând acelaşi personaj, pentru că este boier şi este „fodul”, chiar punându-i sub semnul întrebării competența profesională şi calitatea învățăturii, în termeni aproape jenanți: „*Doftor* ăla? Nici pe Cotei din curte nu i l-aş da în seamă! [...]” „Eu zic să-i pui *sifestru*! [...] Acuşi să te duci şi să-i pui *ezecuție*!” (p. 114).

3. După cum s-a putut observa, punctele de vedere exprimate de către cei doi lingvişti nu se exclud. Acelaşi fenomen, cu dublă cauzalitate, a fost interpretat de pe poziția istoricului limbii literare ori a dialectologului. Pe de o parte, evoluția graiurilor determină fluctuații evidente în delimitarea acestora şi în difuziunea particularităților dincolo de limitele cunoscute, astfel încât s-a putut vorbi de

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

„dinamica graiurilor dialectale” (Cazacu 1963, 27–40; *Studii de dialectologie*, 73–90). Amploarea unui astfel de proces determină extensiunea ariilor de tranziție care devin din ce în ce mai largi şi cu infiltrații din ce în ce mai adânci. Prin datele biografice, Duiliu Zamfirescu descinde dintr-o zonă cu astfel de profil, constituind obiect de cercetare (Iordan *Gr. putnean*, 90–117; Rusu 1961, 82–94) şi este firesc să credem că scriitorul era familiarizat cu graiul local. Paul Lăzărescu, însă, ridică la rang de factor exclusiv realitatea dialectală.

În acealaşi timp, romancierul, originar dintr-o regiune cu puternice interferențe moldo-munteneşti, se angajează în acțiunea istorică de „forjare” a variantei literare, militând pentru o anume compoziție lexicală a acesteia. Elementele propuse pentru sinteza particulară a variantei culte provin din provinciile cunoscute sub numele de „regat”. Apreciind caracterul combativ al intervențiilor scriitorului în amintita campanie, Ion Gheție consideră nesatisfăcător criteriul realității dialectale, respingându-l în favoarea unui anumit model de limbă literară, susținut şi teoretic de către romancier. De fapt, cele două episoade din biografia scriitorului nu se exclud, ci converg în realizarea aceluiaşi țel. Absența răspunsului la obiecțiile lui Titu Maiorescu reprezintă o atitudine încărcată de semnificații: Duiliu Zamfirescu nu a rectificat vorbirea moldo-muntenească a personajelor nu numai datorită faptului că aceasta se înscria în proiectul „tiparului” lexical al variantei culte pentru care milita, ci şi pentru că „avea în ureche” acel tip de vobire. Impresia auditivă a graiului local, dar şi a graiului din alte locuri pe unde l-a purtat profesia (Hârşova, Târgovişte) a determinat rezistența față de reproşurile privind inadvertența lingvistică în vorbirea eroilor din romanele menționate. Fiecare dintre cei doi cercetători a lansat exclusiv argumentația propriului domeniu de activitate, dar complementaritatea acestora impune reconsiderarea ambelor motivații în sprijinul aceleiaşi cauze.

Pentru astfel de motive, polemica în jurul termenilor regionali din opera lui Duiliu Zamfirescu ni se pare mai degrabă o problemă atât de dialectologie, cât şi de limbă literară şi nu o problemă „între” cele două domenii (cf. subtitlul articolului lui Paul Lăzărescu), fiind vorba de două aspecte incontestabile, dar, în acelaşi timp, inseparabile, ale unei singure realități: limba română într-o etapă dată a evoluției sale.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

ALRR - Munt. şi Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, I–IV, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1996–2004.

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)

Bucuța 1937 = Emanoil Bucuța, *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, Bucureşti.
Cazacu 1963 = Boris Cazacu, *Despre dinamica limitelor dialectale*, în FD V, p. 27–40; idem, *Studii de dialectologie*, Bucureşti, 1966.
Dialectologie = Matilda Caragiu Marioţeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Bucureşti, 1977.
Gheție 1977 = Ion Gheție, *Termeni regionali din **Viața la țară** de Duiliu Zamfirescu*, în LR, XXVI, nr. 1, p. 47–55.
Gheție 1985 = Ion Gheție, *Elemente regionale în lexicul prozei lui Duiliu Zamfirescu*, în LR, XXXIV, nr. 1, p. 73–77.
Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.
Iordan *Gr. putnean* = Iorgu Iordan, *Graiul putnean*, în „Ethnos", I, 1941, fasc. 1, p. 90–117.
Lăzărescu 1975 = Paul Lăzărescu, *Arii lexicale în nord-estul Munteniei*, FD, IX, p. 123–141.
Lăzărescu 1982 = Paul Lăzărescu, *Milcovul, o frontieră lingvistică? (O problemă între dialectologie şi limbă literară)*, SCL XXIII, nr. 1, p. 3–12.
Rusu 1961 = Grigore Rusu, *Graiuri de tranziție. În legătură cu poziția graiului vrâncean în cadrul dacoromânei*, în CL, VI, nr. 1, p. 89–94.
TDM, I–III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1987.

LE MILKOF, FRONTIÈRE LINGUISTIQUE?
(UN PROBLÈME DE DIALECTOLOGIE ET DE LANGUE LITTÉRAIRE)

(Résumé)

En partant d'une vieille polémique entre Ion Gheție et Paul Lăzărescu autour des régionalismes du roman *Viața la țară* (La vie à la campagne) de Duiliu Zamfirescu, expliqués par chacun des deux polemistes exclusivement par son propre domaine d'activité, la langue littéraire, respectivement la dialectologie, l'auteur soutient la complémentarité et la compatibilité des solutions avancées. En base de cette conclusion, on a modifié le sous-titre originaire, *Un problème entre la dialectologie et la langue littéraire*, conformément à sa démonstration.

Cuvinte-cheie: graiuri de tranziție, interferențe lingvistice, limbă literară, realitate lingvistică, termeni regionali.

Mots-clés: parlers de transition, interférences linguistiques, langue littéraire, réalité linguistique, termes régionaux.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A583 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:09 UTC)